

IN MEMORIAM

Audronė Šapaitė (1968 05 12 – 2017 10 29)

Vieni žmonės ateina, kiti išeina, dar kitus iš mūsų atima. Audronę iš mūsų atėmė, kai ji buvo svarbiausiame savo poste, archeologinių tyrimų vietoje, planavo naujus archeologinius tyrimus, kai jau buvo subrendusios jos intelektinės galimybės, sukaupta daug patirties ir įpusėti didžiuliai kūrybiniai projektai. Likimas neklausia žmogaus, ar jis spėjo padaryti viską, ką norėjo, jis leidžia tik tiek, kiek lemta.

Audronė 25 metus dirbo Šiaulių „Aušros“ muziejuje. Visada atsiminsime ją kaip žmogų, absoliučiai atsakantį už kiekvieną savo veiksmą ir žodį. Ji niekada nesiėmė to, ko negalėjo padaryti gerai, o pradėjusi didelius ir sudėtingus darbus, juos atlikdavo laiku. Liko nebaigti archeologiniai tyrimai, ataskaitos, muziejaus Edukacijos centro renovacijos projektas. Matant, ką Audronei pavyko nuveikti, atrodo, kad dirbo ilgai, o kai suvokiame, ko nespėjo, suprantame – per trumpai.

Audronė Šapaitė gimė Šiauliuose 1968 m. gegužės 12 dieną. Savo gimtajame mieste ji visą laiką ir gyveno, išskyrus penketą studijų metų Vilniaus universitete. 1975 m. atėjusi į Šiaulių 14-os mokyklos (dabar Lieporių gimnazija) pirmąją klasę čia mokėsi visus vienuolika metų. 1986 m. mokyklą baigė sidabro medaliu ir įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos specialybę su archeologijos specializacija. 1991 m. baigusi universitetą grįžo į Šiaulius. Jai pasisekė Sąjūdžio epochą ir Lietuvos nepriklausomybės atgimimą išgyventi Vilniuje, pačiame politinių sūkurių verpete, judriausioje studentiškoje aplinkoje. Archeologijos praktikas Audronė atliko Kernavėje, kur daug ko išmoko. Po studijų grįžusi į gimtuosius Šiaulius, 1991–1993 m. dirbo istorijos mokytoja J. Janonio gimnazijoje. Mokytojauti jai nebuvo sunku, įgimtas santūrumas, nestandartinis mąstymas ir gebėjimas susikalbėti su įvairiais žmonėmis Audronei leido dirbti gerai, ją mėgo mokiniai. Tačiau daug labiau ją traukė archeologija, kūrybinė veikla. 1992 m. pavasarį Audronė atėjo į „Aušros“ muziejų ir paprašė priimti ją į darbą. Tuo metu galėjome ją priimti tik į Lieporių archeologinę ekspediciją (vad. B. Salatkienė), ji atėjo tokiu laiku, kai archeologės labai reikėjo. 1992 m. žvalgėme ką tik atrastos Lieporių senovės gyvenvietės vietą, dirbo didelis būrys moksleivių, dirbta keliose perkasose iš karto, atrastas pirmasis šulinys, kurio preparavimas užtruko keturis mėnesius. Laukė didžiulė ataskaita, ir Audronė atliko labai sunkų

darbą – sudarė keleto šimtų pozicijų radinių, daugiausia keramikos, sąrašą. Tai buvo įžanga į savarankiškus tyrimus. Ir vėliau, jau dirbdama savo tiriamuose objektuose, ji padėdavo užbaigti užtrukusius iki rudens Lieporių tyrimus, surinkti ir išsaugoti sudėtingus unikalius radinius. 2016 m. savo gyvenimo aprašyme Audronė mini, kad nuo 1993 m. vadovavo 68 archeologinėms ekspedicijoms. Dabar reikia pridėti dar keletą 2017 m. tyrimų Šiaulių senamiestyje. Savo pirmuosius archeologinius tyrimus ji pradėjo 1993 m. Joniškyje, senojo miesto vietoje, kur grįžo dar keletą kartų (1994, 1995). Paskui jai teko kasinėti Kriukų (1994), Varnių (2001), Sneigių (2002) senkapius, Salduvės (Žuvininkų) senovės gyvenvietę (2001), Bubių piliakalnio papėdės gyvenvietę (1999), Šaukštelio piliakalnį (2009), Žagarės senamiestį (1995), Telšių senamiestį (2002, 2013), Varnių senamiestį (2002, 2008), Šeduvos senojo miesto vietą (2012), Rėkyvos dvaro sodybą (2006, 2012), Pakruojo dvarą (2011), Pročiūnų masinių žudynių vietą (2015).

Svarbiausių ir vaisingiausių jos tyrimų vieta buvo archeologinis Šiaulių senamiestis bei dvarvietė. Jį Audronė pradėjo tyrinėti 1997 m. ir su nedidelėmis pertraukomis tęsė iki pat savo tragiškos mirties. Jos nuopelnas – senojo miesto ribų nustatymas, kad jį būtų galima įtraukti į valstybės saugomų objektų sąrašus. Atlikusi daugelį žvalgomųjų bei detaliųjų tyrimų, ji pažino miesto užstatymo kontūrus, kultūrinio sluoksnio specifiką įvairiose senamiesčio vietose, sukaupė daug archeologinių radinių, suteikdama pirmųjų labai svarbių žinių apie miesto istoriją, miestiečių gyvenseną, materialinę kultūrą. Jos pradėti senųjų Šiaulių pažinimo pagrindai visą laiką bus tas taškas, nuo kurio atsispyrus tyrimus galima plėtoti ir gilinti. Šiauliuose ji tyrinėjo Vaisių g. kapinyną, pradėtą tirti J. Naudužo, ir tik iš istorinių šaltinių žinomą senkapį Vytauto g. Tai svarbūs objektai, suteikę daug naujų žinių apie miesto priešistorę ir istoriją. 2009 ir 2014 m. ji atliko nedidelės apimties tyrimus Ch. Frenkelio vilos ir fabriko teritorijoje. Be to, vadovavo kelioms ekspedicijoms, ieškodama partizanų kapų, atlikdama tyrimus Šiaulių Laisvamanių kapinėse, prieš perkeliant čia užkastų žuvusiųjų kūnus į Ginkūnų memorialą. Į archeologinius tyrimus tiek teisine, tiek moksline prasme A. Šapaitė žiūrėjo labai rimtai, griežtai laikėsi taisyklių ir reikalavimų. 2011 m. jai suteikta, o 2016 m. pratęsta Nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos specialisto III kategorija. Ji rašė konkrečias, glaustas, tikslias tyrimų ataskaitas, konstatuodama faktus, nesileisdama į bereikalingus samprotavimus ir interpretacijų vingrybes. Kartais pernelyg didelė savikritika, ypač mokslinės veiklos pradžioje, jai trukdydavo perteikti jau apgalvotus tyrimų rezultatus, ji sakydavo nežinanti, kaip iš tikrųjų būta, tekdavo paraginti pateikti savąją versiją, kad kiti galėtų ginčytis. Visus savo tyrimus A. Šapaitė sąžiningai, laiku ir nepriekaištingai publikavo, radinius tvarkydavo ir atiduodavo pagal reikalavimus,

todėl ypač nemėgo, kai archeologai, tyrinėję Šiaulių krašto objektus, vėluodavo perduoti muziejui radinius ir ataskaitas, kantriai ir nekantriai reikalaudavo atiduoti „skolas“. Ji visada laikėsi nerašytos archeologų etikos – niekados nesiveržė į kolegų tęstinius objektus ir nebijojo viešai (per draugijos ataskaitinius susirinkimus) kritikuoti praktikos kasinėti kitų vardais. Tai rodo jos principingumą ir vertybes.

Audronei ne kartą teko girdėti siūlymų rašyti disertaciją, daryti mokslinę karjerą. Ji sakydavo, kad mokslo kelio ji nenori, jai kur kas įdomiau muziejuje. Nepridurdavo, kad ekspozicijų ir parodų vaizdai, edukacijų gyvumas – jos kūrybos erdvės, kurias ji pažino ir mokėjo valdyti, bėgant metams tai išsiskleidė įspūdingais rezultatais.

1994 m. A. Šapaitė oficialiai pradėjo dirbti Šiaulių „Aušros“ muziejaus Archeologijos skyriuje. Muziejus neseniai buvo gavęs Ch. Frenkelio vilos pastatą, atsirado vietos restauracinėms dirbtuvėms, ir Audronė išvažiavo stažuotis į Lietuvos dailės muziejaus P. Gudyno Restauravimo centrą, Archeologinių radinių restauravimo skyrių. Toks žingsnis buvo labai reikalingas, archeologijos rinkinys dar tik pradėtas konservuoti, tačiau restauratorės darbo jai teko tik paragauti – gerai pradėjus reikėjo perimti Archeologijos skyrių, su rinkiniu, žmonėmis ir visa veikla. Ji be reikalo nežadėdavo, mokėjo pasakyti „ne“, nebuvo pratusi dirbti paviršutiniškai, todėl nusprendė, kad skyriaus veikla svarbiau, o restauruoti rinkinį bus galima ir kitais būdais. Nuo 1998 m. iki pat mirties A. Šapaitė vadovavo Šiaulių „Aušros“ muziejaus Archeologijos skyriui. Jos laukė nemaži išbandymai – muziejų kompiuterizavimo pradžia, skyriaus ir viso rinkinio kėlimasis į kitas patalpas, nauja archeologijos ekspozicija, muziejinės edukacijos pradžia, eksperimentinės archeologijos sąjūdis, didžiulės parodos ir viso Edukacijos centro renovacija. Ir visa tai beveik kiekvieną vasarą kasinėjant.

Darbas su muziejaus rinkiniu – tai jo struktūros ir kiekvieno eksponato pažinimas, apskaita, saugojimas, patikimos informacinės sistemos taikymas. Tai inventorinės knygos, kartotekos, priėmimo aktai, juodas kasdienis muziejininko darbas, kurį įveikti Audronei padėjo įgimtas atsakomybės jausmas, gebėjimas kiekvieną dalyką padaryti iki galo. Kai Lietuvos muziejus ištiko rinkinių piniginio vertinimo vajus, ir daug muziejų žiūrėjo į tai kaip formalumą, A. Šapaitė sugalvojo ir skyriuje įvedė vertinimo sistemą pagal archeologinių radinių tipologiją ir chronologiją. Ji mokėjo tartis su skyriaus kolegomis, mes taip pat pridėdavome savo mintį ar pirštą, taip pat ir šiuo atveju, tačiau Audronė dažniausiai nuveikdavo daugiausia. Dėl to ji buvo įtraukta į Kultūros ministerijos vertinimo reikalui sudarytą komisiją ir ten labai vaisingai dirbo. Lietuvos muziejus pasiekus informacinių technologijų bangai ir ėmus taikyti paveldo skaitmeninimo metodus, Audronei taip pat teko

avangardinė pozicija. Visi iš jos išmokome naudotis LIMIS sistema. Ji nepasitikėjo nė vienu žmogumi, net savimi, iš pirmo karto, todėl atidžiai kontroliavo visų skyriaus darbuotojų darbą šioje sistemoje, rasdavo klaidų, dažniausiai jas ir ištaisydavo, mums palikdama tik tas, kurioms reikėjo daug laiko. Audronė kuravo dar vieną labai modernią Archeologijos skyriaus darbuotojų kūrybinę sritį – virtualiąsias parodas „Šiaulių archeologija: radiniai ir atradimai“, „Šiaulių krašto archeologija: praeities pėdsakai“. Čia sudėti koncentruoti duomenys apie Šiaulių miesto archeologinius objektus, jų tyrimus, radinius, pateiktos publikacijos bei nuorodos. Panašaus tipo ir antroji paroda, apimanti visą Šiaulių kraštą. Iš pradžių sumanytas katalogas knygos pavidalu buvo perkeltas į skaitmeninę terpę, tapo prieinamas kur kas didesniam besidominčių skaičiui, jį galima koreguoti ir pildyti. Prie jo kūrimo prisidėjo visi skyriaus darbuotojai, tačiau naudoti kompiuterinės programos įrankius, kaip visada, mus išmokė Audronė.

Nemažai metų Audronė daug dirbo ir už savo vadovaujamo skyriaus ribų. Ji buvo Šiaulių „Aušros“ muziejaus tarybos, Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkinių komplektavimo komisijos, Šiaulių „Aušros“ muziejaus parodų ir edukacijų rengimo komisijos ir įvairių laikinų LR Kultūros ministerijos ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus komisijų ir darbo grupių narė. Jos aukšta muziejinė kvalifikacija, patirtis, įžvalgumas, tvirta pozicija ir – visada – atsakomybė buvo ir yra labai vertinami kolegų, vadovybės, veiklos partnerių.

Audronei teko įrengti naują Šiaulių „Aušros“ muziejaus archeologijos ekspoziciją „Šiaulių krašto praeitis nuo seniausių laikų iki XVII a.“ 2004 m. Tuo laiku Lietuvos muziejus jau buvo pasiekęs Naujosios archeologijos vėjas, jau pavažinėjome po Europos šalis ir pamatėme naujo tipo ekspozicijų, parodų, ištisų sodybų rekonstrukcijų, skaitmeninių technologijų. Audronei teko sunkus kuratorės vaidmuo, tačiau, būdama komandos žmogus, ji sugebėjo sutelkti skyriaus darbuotojų ir kūrybingų kolegų iš kitų skyrių potencialą ir kartu įrengti tam laikotarpiui modernią ekspoziciją, kurioje, be originalių eksponatų, buvo panaudotos rekonstrukcijos, daug vaizdinės medžiagos. Ekspozicijoje buvo Lieporių geležies lydyklos su šuliniu rekonstrukcija, geležies amžiaus troba su interjeru, XVI a. Šiaulių miestiečio kambarys su puodyninių koklių krosnimi. Ji pasiūlė informacinę schemą, kur nei etiketės, nei numeriai neužgožė ekspozicijos vaizdo, o informacijos suteikiama daug. Dar daugiau kūrybinių idėjų Audronei pavyko įgyvendinti per archeologines parodas, kurių ji parengė septyniolika. Išskirtina jos rengta paroda „Praėjusio gyvenimo pėdsakai“, skirta Lietuvos vardo tūkstantmečiui. Tai buvo grandiozinis darbas – muziejaus salėse buvo įrengtos piliakalnio ir kapinyno archeologinių tyrimų „perkasos“, vaizdžiai parodyta, ką iš tikrųjų archeologai pamato ir suranda, nukasę žemės paviršių ir atvėrę praeitį. Ji dalyvavo

rengiant Saulės mūšio jubiliejui skirtą parodą, o paskutinė jos paroda „Piliakalniai be pilių“, skirta Piliakalnių metams, dar buvo lankoma, kai lydėjome ją pas protėvius. Tiek Audronės rengtų parodų idėjos, tiek pavadinimai ir raiška visada buvo nestandartiniai, inovatyvūs, įdomūs, vaizdingi. Ji neleisdavo savo vaizduotei įsisiūbuoti moksle, bet parodose ir edukacijose atsiverdavo jos gebėjimas įsigilinti, o svarbiausia – pavaizduoti praeitį taip, kad ji būtų suprantama ir mūsų laikais.

Audronė stovėjo ir prie Lietuvos gyvosios archeologijos ištakų. Muziejų edukacinė veikla dar leido tik pirmuosius daigus, kai 1997 m. surengėme „Senovės Lieporių dieną“ tiesiog archeologinių tyrimų vietoje, prie preparuoto šulinio, sutraukusią keletą šimtų šiauliečių. Ten pirmą kartą buvo ant akmenų kepama duona, svaidomos į taikinį pagal Lieporių kapinyno radinius kalvio Alberto Martinaičio rekonstruotos ietys, rankomis lipdomi puodai. Audronė buvo įtraukta į Lietuvos delegacijos, pirmą kartą 1998 m. pakviestos į Biskupino gyvosios archeologijos festivalį Lenkijoje, sudėtį. 2000 m. panaši šventė buvo surengta prie Žaliūkių malūno, ją kuravo Audronė. 2001, 2003, 2004 m. ji buvo pagrindinė gyvosios archeologijos ir istorijos švenčių „Senųjų amatų dienos“ Šiauliuose organizatorė. 2002, 2005 m. – viena iš organizatorių. Ji buvo pirmoji, rankomis pasiuvusi sau ir kolegėms dabar vadinamus archeologinius rūbus, išstudijavusi latvių archeologų medžiagą, išmokusi to laiko siūlių technikų, išmokusi austi staklėmis bei vyti juostas kaladėlėmis. Kai tokie festivaliai pasklido po Lietuvą, meistrai greitai atsisakė tik šiek tiek pritaikytų „senovinių“ drabužių ir ėmė ieškoti būdų atrodyti „kaip Audronė“. Kartu rekonstravome liepos žievės kibirėlius, rastus Lieporių senovės gyvenvietės šuliniuose, Audronė važinėjo po Lietuvą, Latviją, Lenkiją, Vokietiją, Švediją, Suomiją, 55 kartus dalyvavo eksperimentinės archeologijos šventėse. Buvo užmezgusi artimus ryšius su latvių eksperimentinės archeologijos klubu „Senās vides darbnīca“, savaitę gyveno miške pagal geležies amžiaus gyvenseną, išmoko pasidaryti liepos karnų apavą pagal latvių archeologų radinius. Audronė labai akylai žiūrėjo, kad aprangoje, įrangoje, įrankiuose nešmėsčiotų mūsų laikų buities atributai, kad būtų sukurtas kuo autentiškesnis praėjusių epochų vaizdas ir aura, labai daug prisidėjo prie Eksperimentinės archeologijos klubo „Pajauta“ įkūrimo ir veiklos.

Kai Lietuvos muziejai rimtai ėmėsi edukacinės veiklos ekspozicijų ir parodų salėse, edukacinėse klasėse ir kitose erdvėse, Audronė iš karto įsitraukė į šitą patrauklią, bet labai sunkią veiklą. Ji pasiūlė šiuolaikiškų edukacinių programų temų („Šiaulių krašto praeitis nuo seniausių laikų iki XVII amžiaus“, „Kaip išgauti geležį?“, „Archeologinis kostiumas ir virvučių vijimas su akmenukais“, „Archeologiniai kasinėjimai“), labai rūpinosi, kad visi rekvizitai būtų kuo autentiškesni, kad užsiėmimai būtų įdomūs ir nepanašūs į

mokyklines pamokas. Daug valandų ji praleido su moksleiviais „archeologinių tyrimų“ smėlio kvadratuose, o paskutinėje parodoje apie piliakalnius įgyvendino savo mintį patiems vaikams įrengti piliakalnio įtvirtinimus.

Audronė nuolat bendradarbiavo su Šiaulių ir respublikine žiniasklaida. Pati rašė ir buvo kalbinama žurnalistų archeologinių tyrimų vietose, dalyvavo šviečiamojo pobūdžio projektuose, vaizdžiai pasakodavo apie priešistorės gyvenseną, muziejuje sukauptą archeologijos rinkinį, savo tyrinėtus objektus.

Už muziejinę veiklą ir archeologinius edukacinius darbus Audronė ne kartą įvertinta Šiaulių mero padėkomis, 2008 m. – Šiaulių apskrities viršininko Garbės ženklu „Už nuopelnus Šiaulių apskričiai“. Buvo siūloma Lietuvos Respublikos Kultūros ministerijos Metų muziejininko ir Pelikso Bugailiškio premijoms, tačiau ji atsisakė.

Audronę prisimename kaip patikimą draugę, išradingą ir kūrybingą partnerę, labai reiklią ir atsakingą skyriaus vedėją. Ji pritapdavo įvairiausiose draugijose, tačiau visą laiką laikėsi kiek nuošaliau, netroško būti dėmesio centre. Nebuvo labai kalbi, tačiau esant tikrai rimtam reikalui ar progai mokėjo kalbėti be štampų ir trafaretų, labai gražia, taisyklinga kalba, taip pat sklandžiai rašė mokslinius bei mokslo populiarinimo tekstus. Ji nekeldavo balso net ir griežtai kalbėdama ar reikalaudama, ir nepakentė pakelto tono, ne vienas esame gavę tą pamoką. Ji labai aiškiai, trumpai ir konkrečiai mokėdavo išdėstyti mintis, jaunesniems kolegoms labai suprantamai paaiškinti užduotis. Kompiuteryje turėjo aplankėlį „Vedėjystė“, kur saugojo valdiškus raštus. Jos pačios vedėjystė buvo labai demokratiška – grįžusi iš posėdžių administracijoje visiems išdėstydavo naujienas, retai kada ką nors nuspręsdavo viena, visada tardavosi. Labai vertino ir įdėmiai išklausydavo kolegų iš tolimų ir artimų kraštų parneštas mintis ir idėjas. Pažymėtinas dar vienas jos bruožas – visus darbus Audronė dirbo ne sau, ne vien sau, visada galvojo, kad jų rezultatai būtų naudingi ateičiai, kitiems archeologams, muziejininkams, lankytojams, klausytojams.

Audronė mėgo ir klausė tik „teisingos“ muzikos, išmanė ją, mokėjo vertinti. Atostogoms rinkosi keliones, dviračiu apvažiavo Latviją ir Karaliaučiaus sritį. Nesišalino ir egzotikos – niekada nerūkiusi cigarečių, 1997–1999 m. dalyvavo ir laimėjo Lietuvos pypkorių čempionatuose, mėgo pasėdėti geroje kompanijoje, pašokti ir padainuoti, tačiau santūrumas buvo jos nuolatinis draugas. Negreitą pagirti, nepuldavo ir labai peikti, nepasvėrusi žodžio. Nepripažino jokių autoritetų beatodairiškai, visada truputį skeptiškai.

Lietuvos archeologijos mokslas, archeologų ir muziejininkų bendruomenės neteko šviesios asmenybės, galbūt neužbaigusios svarbiausių savo darbų, bet palikusios solidų archeologinių tyrimų, muziejinių projektų ir gyvos veiklos paveldą.

Birutė Kazimiera Salatkienė